

DE SPIJKERBOOM



DE SPIJKERBOOM - FER LUGGER
Uitgegeven via: BOEKEN uit LIMBURG
Omslag: - *Stock im Eisen Baum.* -
© 2014 - Fer Lugger
ISBN - 9789403650395
Heruitgave - 2022

DE SPIJKERBOOM

ROMAN

*

FER LUGGER

1	PASTORALE	5
2	RADEZKYMARSCH	42
3	DONAUWELLEN	108
4	MÁ VLAST - VLITAVA	176
5	GÖTTERDÄMMERUNG	226
6	WIENER BLUT	274

1

PASTORALE

1

Bad Vöslau - zomer 1908

De net veertien jaar geworden Leopoldine Armwasser lepelde bevallig aan haar roze ijsje. Soms smakte ze even genoeglijk met haar tong, even maar en dan ook nog eens heel discreet. Ze wist hoe het hoorde.

Ze deed dat zo natuurlijk en onbevangen elegant als alleen een jong meisje dat doen kon, dacht haar vader Leopold geroerd. Ze had van hem in de plaatselijke *Konditorei Praha* van de uitgebreide ijskaart alles mogen kiezen, maar natuurlijk was haar eerste keus de befaamde 'Coupe Elisabeth' geweest. Een glazen beker vol met roze frambozenijs, exotische vruchten en een flinke dot slagroom toe. Die koude lekkernij had de nu al legendarische keizerin Elizabeth immers ook gekozen, toen ze in het jaar 1894 na een lange wandeling uit Baden, in deze kleine lunchroom in de Hochstrasse van de vermoeyenis even uitrustte.

- *Eine Erfrischung zu sich nahm und ging von da zu Fuß nach Baden* - stond er op het bord aan de muur geschilderd. Een groot pompeus schilderstuk met daarop een afbeelding van het bewuste tafereel, hing er prominent naast. Het jarige meisje had het schilderij bij het binnenkomen een tijdje belangstellend bekeken. Ze was verrukt. Gelukkig dat die glorieuze gebeurtenis voor de geschiedenis van de stad op het doek was vastgelegd, had ze tevreden gedacht. Zo te zien was Leopoldine in haar nopjes. Haar dag kon immers niet meer stuk. Een lang gedroomde wens ging vandaag eindelijk in vervulling. Ze at rustig met smaak haar ijs. Haar voldoening was oneindig groot. Het bezoek aan deze ijssalon was haar grote verjaardag wens. Eén keer op de stoel te mogen zitten waarop de door haar zo geliefde Sisi ook had gezeten, toen ze daar uitrustte. Waar de mooie keizerin zo rustig en waardig haar ijs gegeten had. Dat had ze zich toch zo vurig gewenst. Meer dan al het andere op deze wereld. Hoelang had ze al niet gezeurd om dit te mogen meemaken. Haar vader gek gemaakt met haar malle smeekbede. De andere kinderen uit het gezin hadden haar ronduit uitgelachen. Die meisjes waren niet zo dromerig, niet zo dweperig met de dode keizerin. Die hadden heel wat andere wensen voor hun verjaardag. Nee, hun kleinste was een echt buitenbeentje. Een echt dromertje.

'Malle meid, toch. Dat was allemaal al lang geleden. Je was toen nog maar net geboren. De omstreden keizerin is al tien jaar dood. In 1898 te Genève door een knotsgekke Italiaan met een vijl vermoord.

Zomaar op een boot door een idioot doodgestoken,' had haar zus Hermine tegen haar gezegd.

Maar dat wist ze wel. Dat had ze op school geleerd. Leopoldine had dat nooit begrepen. Wie deed nu zo iets. Wie deed nu zo'n door en door goed mens kwaad. Zo'n edele, hoogstaande persoon. Italianen waren lafbekken. Italië en Oostenrijk waren van oudsher aartsvijanden, volgens papa. Dat moest ze goed begrijpen. Italianen waren notoire ruziezoekers. Het grote Habsburgse keizerrijk en het rommelige Italië, dat ging niet goed samen. Ook al zaten de Italianen nu samen met Oostenrijk en Duitsland in een Triple Alliantie. Dat stelde niets voor. Dat was maar camouflage van de verdomde Itakken, had Leopold Armwasser zijn jongste dochter geduldig uitgelegd.

Ze kon het niet begrijpen. Het woord 'anarchist' zei haar niets; dat woord was haar volkomen vreemd. Och, het was ook allemaal zo ingewikkeld en ze was maar een kind, ze kon het allemaal nog niet bevatten. Politiek was iets voor de volwassenen. Maar dat die Luigi Lucchini een laffe moordenaar was, dat bleef in haar gedachten hangen.

Gelukkig had men hem voor vele jaren opgesloten. De mooie keizerin was dood, en die schurk kon de keizerlijke familie geen kwaad meer doen. Het was allemaal heel erg geweest, vond ze. Maar toch was ze vandaag op haar verjaardag heel gelukkig. Het betekende immers wel dat ze gedurende vier jaar samen met de geliefde keizerin op deze wereld had vertoefd, en dat was fijn, meende ze in haar eigen kinderlijke waanwijsheid.

Het illustere voorval had de eigenaar van de lunchroom beslist geen windeieren gelegd. Haar keizerlijke gevolg had tot op de stoep van zijn lunchroom gestaan. De zaak was veel te klein geweest voor al die adellijke personen. Kakelende hofdames, ijdele gardeofficieren, drukdoende bewakers en arrogante bedienden, want majesteit ging nooit alleen op stap. Als de keizerin uittrok ging dat in grote stijl. Zoals dat bij de echtgenote van een van de machtigste keizers ter wereld nu eenmaal hoorde. Het keizerlijke uitstapje had toen ook de grote landelijke kranten gehaald. Nadrukkelijk was de sportieve wandeling in het nieuws geweest. De kleine stad was er maar wat trots op. In 1890 kwam eerst de keizer en vier jaar later zijn mooie echtgenote. Er waren plaatsen die het met minder moesten doen. De meeste Vöslauers waren gek op de wispelturige keizerin geweest. Die arme geplaagde vrouw had toch maar bij een even dom als tragisch ongeval haar enige zoon, de kroonprins, verloren.

Ze hadden de mooie keizerin voor eeuwig in hun hart gesloten. En aan de rare capriolen van de adel was men hier wel gewend. Die kwamen allemaal voor de *Sommerfrische* naar hun Vöslau; als de rijken in de zomer uit pure verveling van de hete stad naar de frisheid van het groene platteland verkasten. Ze huurden in de zomermaanden hier allemaal een mooie villa en lagen met hun edele, hooggeboren naakte lijven schaamteloos te flirten in

het plaatselijke thermaal bad. Hoeveel beroemde personen hadden de laatste tijd hun stad al bezocht? Wie hadden ze wel niet allemaal in het *Schloßpark* zien wandelen, innig gearmd of alleen. Op een vol terras aan de wijn zien zitten of op het gras van de groene *Waldwiese* zien liggen. Ze waren niet te tellen. Te veel om op te noemen.

Nee, aan de nukken van beroemde mensen waren ze hier wel gewend. En die kwamen heus niet naar Vöslau alleen maar voor de frisse lucht, de fijne wijn en het befaamde medicinale bronwater. Nee, zeker niet, de kleine plaats had veel meer te bieden.

De trotse eigenaar van de ijssalon had er dus een groot schilderij van laten maken. Een tamelijk bekende kunstschilder uit de hoofdstad had het illustere voorval in slechts drie weken met veelkleurige bravoure op het linnen vastgelegd. Niet helemaal zoals het geweest was, niet alles naar waarheid, maar wie maalde daar nu om. Het schilderij hing nu prominent in de ijssalon aan de muur. De als Beierse geboren prinses keek daarop als trotse keizerin zeer genadig haar ijs etend, neer op haar daar nu eveneens ijs etende of koffiedrinkende volk.

Het schilderij had nogal wat gekost, maar dan had je ook wat, had de slimme Tsjech verwaand gedacht. De heetgebakerde schilder had hem schaamteloos de hoge prijs genoemd. Wat, was het te duur? Wilde hij het goedkoper, dan moest hij maar op zoek gaan naar een klungelaar die het voor minder deed. Hij had zijn prijs. Graag of niet. Zoveel kronen en anders maar niet, eiste hij woest. Hij had niet voor niets met Gustav Klimt op dezelfde kunstacademie gezeten. Nou dan.

Het had zich geloond. Het schilderij had zijn geld dubbel en dik opgebracht. Sinds de door het volk zo aanbeden keizerin bij hem naar binnen was gestapt en zittend op een stoel zich spontaan in zijn lokaal had verfrist, wilde iedere onderdaan op die bewuste stoel gaan zitten. Dat kon op het laatst niet langer zo. Het liep de spuigaten uit. Bij deze frequentie zou het fluweel van dat bewuste stoeltje binnen de kortste tijd versleten zijn, had hij ongerust vastgesteld. Hij had het beroemde stoeltje geïsoleerd en achter een dik koord op een podium gezet, zoals ze dat ook deden in een museum.

Een plakkaat ervoor gaf verdere uitleg. Hij liet zich zijn beste stuk toch niet door ordinare burgerkonten verpesten. Die burgerlijke achterwerken zochten maar een andere zitplaats. Andere tafeltjes en stoeltjes stonden er genoeg in zijn zaak. De eerste tijd was het iedere dag weer opnieuw overstelpend druk geweest met mensen die allemaal wilden zien waar hun geliefde keizerin gezeten had. Waar ze uitrustte van haar lange inspannende wandeling vanuit Baden en haar verfrissend ijsje had gegeten. Dat werd allemaal bij hem door brave burgerogen met respectvolle bewondering bekeken en het waren ook dezelfde burgermonden die allemaal wat bij hem te besteden hadden. Hij had intussen de prijzen al meerdere keren flink verhoogd.

Het was nu wat minder, maar het keizerlijke bezoek aan zijn nederige lunchroom had zich meer dan geloond. Genoeg geld in het laatje gebracht voor een grondige verbouwing. Hij had zijn ijssalon dan ook naar de laatste stand gemoderniseerd.

Maar het fluwelen stoeltje waarop de keizerin destijds haar ijsje gegeten had, was nog altijd prominent in zijn zaak aanwezig. Soms mocht er zelfs iemand - naar gelang de hoogte van de vertering of zijn maatschappelijke stand - kort op gaan zitten. Daar maakte hij het dikke koord graag voor los. Omdat vader Leopold de slimme Tsjech tamelijk goed kende en soms een paar mooie schoenen voor hem maakte, viel die eer ook toe aan zijn liefvallig dochtertje. Het jonge meisje had het met haar grenzeloze verering voor de helaas zo tragisch vermoorde keizerin Elisabeth dubbel en dwars verdiend, vond hij gul. Leopoldine mocht er even op gaan zitten en het kind voelde zich een moment heel hoog boven iedereen verheven. Ze zat op het stoeltje waarop haar idool Sisi haar ijssorbet had gegeten. En wie van haar zussen of vriendinnen kon dat al zeggen. Niemand toch. Ze was bevoorrecht, vond ze. Och, een al te calorierijk slagroomijsje zal het zeker niet geweest zijn dat de populaire keizerin destijds tot zich genomen heeft, dacht Leopold Armwasser geamuseerd, die uit de krant wist hoe angstvallig de wispelturige Sisi altijd op haar gewicht had gelet en iedere morgen weer opnieuw urenlang fanatiek aan een rekstok had gehangen om haar toch al wat verouderende lichaam in topvorm te houden. Hoe zorgvuldig ze op haar slanke lijn had gepast. Op het ziekelijke af. Nee, dan toch eerder een geurige kruidenthee. Of wellicht het meer voor de hand liggend minerale bronwater, waar de plaats zo bekend om stond. Dat paste beter bij haar, vond Leopold cynisch. Maar dat vertelde hij zijn jongste dochter liever niet. Hij wilde haar kinderlijke droom dat ze nu hetzelfde ijs at als destijds de sportieve keizerin, niet met zulke banale futiliteit verstoren. Zijn jongste dochter Leopoldine was zijn lieveling. Zijn oogappel. Zonder zijn vijf andere dochters ook maar iets te kort te doen, zijn alles. Ze was ook bij het doopsel naar hem vernoemd. Er was wel al eens eerder een Leopoldine in het gezin geweest, maar het jongetje had het maar een paar uurtjes op deze rare wereld volgehouden. Die had het hier vlug gezien. Dat had hem erg bedroefd. Het was zijn eerste en enige zoon geweest. Hem was het tussen al die meisjes blijkbaar niet goed bevallen. Maar het zij zo. Leopold was dik tevreden met zijn dochters. Hij keek zijn dochter liefdevol aan. Hoe groter ze werd, hoe inniger de band met haar werd. Zie haar daar toch eens zitten, dacht hij geroerd. In haar zwarte plooirok en witte blouse met liggende kraag. Haar jonge lichaam was nog kinderlijk plat, maar wie haar van dichtbij bekeek zag het nu al: het meisje liet niet met zich spotten.

Haar jonge gezicht had nu al wat vastberadens, al latent wat onbuigzaam. Een kruidje roer me niet. Een kind dat wist wat het wilde, maar ze was met

tijden ook wel eens een beetje hoogmoedig, dacht haar vader toch niet helemaal gerust. Zijn andere kinderen hadden dat niet. Waar had dat kind dat hautaine, dat hoogmoedige toch vandaan? Niet van hem en ook niet van zijn vrouw.

Over zijn eigen ouders kon hij niet oordelen, die had hij niet eens gekend. Van oma Huber, ja, wellicht. De moeder van zijn vrouw had ook altijd gemeend dat een *Hebamme* het belangrijkste beroep ter aarde had.

Och, misschien was dat ook zo. Misschien had ze wel gelijk gehad. Tussen het werk van een vroedvrouw en een dodengraver lag een heel mensenleven, meende Leopold wijsgerig. Genen maakten vaak hele rare sprongen. Ze sloegen tijdens hun lange reis door de stamboom wel eens een hele generatie over. Soms zelfs twee of meer, maar ze kwamen altijd wel weer ergens bij iemand zegevierend bovendrijven. De natuur liet nu eenmaal niet met zich spotten. Die liet zich door de mens niet dwingen en ging zijn eigen weg. Ook had de slimme Tsjech naast zijn zaak een boomstam diep in de grond laten slaan. Voor vijf heller kon je daar - terwijl je intussen een of andere hartenwens deed - met een zware hamer een spijker in slaan. Ook dat mocht Leopoldine van haar vader doen. Het wicht was tenslotte vandaag jarig. Hij hielp haar zelfs daarmee. Wat ze zich wenste vertelde ze haar vader niet. 'Dat is geheim,' zei ze ernstig. Dat mocht je niet verraden, anders werkte het niet. 'Ook aan je eigen vader niet,' meende ze beslist. Och, het zou ongetwijfeld wel weer iets heel verhevens zijn, dacht die mild.

Een dergelijke Spijkerboom zag je wel in meerdere plaatsen. Het gebruik was al eeuwenoud. Vooral in zware tijden werd er veelvuldig gebruik van gemaakt. Als de nood aan de man was en er iets goeds te wensen viel.

De boomstam moest eigenlijk van kersenhout zijn, maar wie maalde daar nu om. Hout was hout, en geld was geld, meende de slimme zakenman. Vijf heller was niet te veel. Tenslotte kostte een dergelijke zware spijker hem ook geld. En het ijzer was duur in deze roerige tijd.

-'Beste, lieve mensen, probeer uw geloek tog eens, daag het fortuin eens uit en sla hier voor slechts vijf heller met eizer uw hartenwens in het hout, succes gegarandeerd,' - had de Tsjech er eigenhandig met krijt onder geschreven. Het wemelde van de schrijffouten.

Och, die Branko was altijd al veel beter in het rekenen dan in het schrijven, bedacht Leopold geamuseerd.

Thuis wachtte de hele familie ongeduldig op de thuiskomst van de trakterende vader en zijn jarige dochter. Haar vijf zussen, drie daarvan met hun mannen, wilden een verslag. Mama had extra *Kaisersmarrn* gebakken; daar hield haar jongste toch zo van. Die kon daar toch zo van smullen.

'Alleen omdat de oude keizer er zo verzot op is. Overigens is dat maar een doodgewone eierkoek,' spotte Hermine. Haar oudste zus die getrouwd was

met Hermann de socialist, zoals ze hem in de familie gekscherend noemden en met hem in het Weense stadsdeel Favorieten woonde. Haar Hermann was een doorgewinterde sociaaldemocraat, iemand met duidelijk gestaalde rode ideeën, pronkte ze. Iemand die niet over zich liet lopen.

Allemaal feliciteerden ze hun jarige zusje hartelijk en ook allemaal hadden ze een klein cadeautje voor haar meegebracht. Niet veel, niets kostbaars. Iets heel gewoons. Iets heel eenvoudigs. Je moest het kind niet gaan verwennen. Een mooie haarkam, een blinkende haarspeld. Je wist het maar nooit bij hun Poldine, ze was soms zo kritisch. Zo ondankbaar en veeleisend. Ze besepte soms niet waar ze vandaan kwam, verweten ze haar wel eens. Dat ze de jongste dochter van een eenvoudige wever was, die zijn loon verdiende in de plaatselijke kamgarenfabriek. En daar tien uur per dag hard voor moest werken. Haar hoogdravendheid berustte dus op helemaal niets; dat moest ze eens goed bedenken.

Ze wensten haar desondanks allemaal een lang en vooral 'rijk' leven. 'Hoe was het; zat je daar lekker, met je arme arbeiderskont op de stoel van hare majesteit; werd je er ook door chique hofdames bediend?' zo plaagden ze haar flauw. 'Je voelde je daar zeker al hoog zweven in de wolken, in de koele gewichtigheid van hoogedele,' zei haar zus Bettina spottend tegen haar. 'Dan trouw je later zeker ook met een echte prins? Binnenkort werk je bij papa op de kamgarenfabriek,' zei ze vals. 'Als verfster op de wolververij. Dat is de ware realiteit.'

'Of ben je een doodgewone poetsvrouw in het zwembad,' pestte Babette stevig mee, die daar zelf ook werkte. 'Denk je soms je was wat beters? Je bent geen haar beter dan een van ons. Verbeeld je niets. Je komt uit hetzelfde nest,' hoor, spotte ze. 'Verbeeld je maar liever helemaal niks.'

'Denk je soms dat je studeren mag. Vergeet het maar. Ook al heeft bovenmeester Lindner dat onlangs aan papa gevraagd. Daar komt niets van in. Ik had op school heel wat betere punten dan jij, maar ik ben ook maar een eenvoudig kamermeisje in hotel Stefanie geworden. Moet daar de gasten de kont nadragen, en dat de hele dag,' klaagde Bertha lijsig.

'Vergeet het maar schat, mama heeft de centen heel hard nodig. Je loopt behoorlijk naast je schoenen, hoor. Hard werken is nu eenmaal ons levenslot. Daar zijn we voor geboren, je kunt er maar beter bijtijds achter komen dat de wereld onrechtvaardig is, prinsesje habbekrats.'

'Ons soort mensen leert nu eenmaal niet verder. Die moeten het hun hele leven met de lagere school doen. En al zeker geen meisjes. Op de universiteit is er in ieder geval geen plaats voor vrouwen. De wereld wordt nu eenmaal door rijke mannen in grijze pakken geregeerd. En je ziet wat ervan komt,' meende Apollonia bitter. 'Machtige mannen, ze maken er maar een grote troep van,' schold ze. Ze las dagelijks uitgebreid de krant. 'Wat daar allemaal voor verschrikkelijks instaat.

Je kunt dat eigenlijk ook maar beter niet weten. Niets dan ellende.'

'Onze Apollonia werkt toch ook niet op de fabriek, die zit toch ook de hele dag thuis,' meende Leopoldine pruilend. Waarom waren ze toch zo hard tegen haar?

'Plonia is niet sterk, dat weet je best. Ze is te zwak om buitenshuis te werken, verduidelijkte Bertha. 'Apollonia werkt thuis. Zij kookt, wast en strijkt. Ze helpt mama en die kan best wat hulp in huis gebruiken. Jij bent gezond en recht van lijf en leden. Jij kunt wel werken, wees daar blij om, verwend nest.' Apollonia was nogal zwak en sukkelde veel met haar gezondheid. Van kinds af aan al. Ze was de Engelse Ziekte, zoals die gevreesde ziekte in de volksmond werd genoemd, nooit echt te boven gekomen. Moeders mooiste was ze niet. Aan de man zou ze wel nooit komen. Haar ziekelijke, nogal lelijk tenger lichaam belette haar dat.

Ja, nogal wiesde; wie wilde nu een halve invalide, en daarbij nog lelijk ook, dacht Leopoldine gemeen. Ze kon niet zo goed met Apollonia overweg. Die was altijd zo gedwee. Zo inschikkelijk. Die had niets voornaams. Net een horige, een onderdanige slaaf, vond ze haar.

'Jij gaat ook werken voor de kost, net zoals wij allemaal,' meende Bertha hard. 'Op onze Plonia na dan; die heeft mooi de hele dag tijd voor haar tijdschriften,' zei ze cynisch. Het was ook vals bedoeld. Bertha kon soms zo vreselijk bot zijn, zo ordinair uit de hoek komen, vond Leopoldine geslagen. Bertha was echt geen dame.

'Meisjes zoals wij gaan werken en leren koken en naaien,' vond Hermine bot. 'Zo is het nu eenmaal.'

'Dat mag dan wel zo zijn, maar ik ben nu eenmaal heel anders dan jullie,' bitste Leopoldine gebelgd terug. Ze begreep ook niet goed waarom haar zussen plotseling zo hard tegen haar waren. Zich zo eendrachtig tegen haar keerden. En ze was nog wel jarig. Zoiets deed je een jarig meisje niet aan. Dat was niet chique. Niet voornaam. Op de kamgarenfabriek moeten werken en daar van de vroege morgen tot de late avond, dag in dag uit, vuil en stinkend werk doen; ze moest er niet aan denken. 'Dan ga ik nog liever het klooster in en word daar non,' riep ze geprikkeld.

Ze lachten haar hardop uit. Een droomprinses als non? Een hogere roeping. Nou, nou. Ze lachten er hartelijk om. 'Onze weerbarstige Leopoldine als onderdanige zuster,' schertste Bettina. 'Als een eerbare bruid van God. Met een grote witte gesteven kap op haar kaalgeknipte kop. Onvoorstelbaar toch. En hoe moeten we je dan noemen, zuster Leopoldine of draag je in het klooster een andere naam. Zuster Elisabeth, wellicht?'

Ze praatten lawaaiig door elkaar heen, maar hun toon was niet al te fel. Het had wat lacherigs, ze meenden het niet zo. Het was hun jongste, het kind kon een potje breken. Hermine was de oudste, ze bemoederde Leopoldine nogal; ze had haar als baby ook de fles nog gegeven.

Ze hadden allemaal wel een zwak voor haar. Ze hielden allemaal van haar. Maar het jongste zusje hoorde hun niet. Ze trok haar neus wat op en wierp daarbij haar blonde vlechten in de lucht. Haar blauwe ogen werden wazig en het leek of ze eerst bij moest komen voordat alles weer tot haar doordrong. Ze deed alsof ze het niet hoorde en zonk weer eens weg in haar eigen droomwereld. Ze deed alsof ze er niet was. En wie er niet was, kon ook niet praten. Ze was heel tevreden met de dag. Het was heerlijk geweest. De zon had geschinen, ze had zalig ijs gegeten en ze had heerlijk op de stoel van de keizerin gezeten. Welk meisje van veertien kon dat al zeggen. Haar vriendinnen zeker niet. Ze liet zich niet gek maken.

Ze trok haar wenkbrauw iets op en blies een weerbarstige haarlok omhoog. Dat deed ze wel honderd keer per dag, trots het haar wegblazen. De andere zussen reageerden er niet op, ze waren de nukken van de jongste gewend. Je wist nooit of dat wat gezegd werd ook echt niet tot haar doordrong, of dat ze maar zo deed. Ze waren het er allemaal roerend over eens; hun jongste zusje Poldine was een hoogvliegertje.

'Wie hoog wil gaan vliegen, valt meestal weer vlug hard omlaag,' waarschuwde haar moeder haar herhaaldelijk. Ze vond die hoogdraverij van haar dochtertje dan ook volkomen misplaatst. Ze moest eens weten hoe haar moeder moest ploeteren om rond te komen.

'Ach, laat haar toch met rust, Hubertine,' zo nam haar vader haar wel honderd keer op een dag in bescherming. 'Het zal zo'n vaart zeker niet lopen. Ze is nog jong, ze moet nog zo veel leren, ze zal de werkelijkheid nog vroeg genoeg ervaren. Laat haar eerst nog wat dagdromen, nog wat mijmeren, voor ze de harde wereld leert kennen.' Ook nu suste hij de kritische aanmerkingen van de anderen dat hun zusje verwaand was op helemaal niets, met een, 'och, laat haar maar, het kind is vandaag jarig, verpest haar die mooie dag nu niet. Het komt allemaal wel goed.'

Hij haalde gelaten een fles wijn uit de kelder en slofte naar buiten. Buiten in de *Gartenlaube* zaten de mannen. Vader Leopold ging bij zijn schoonzonen zitten. Ze rookten er rustig hun sigaartje en dronken de *Portugieser* van het vorige jaar met veel aandacht. De 1907-er was een beste wijn geworden, met veel neus en een stevige afdronk, vonden ze eendrachtig. Ze analyseerden eerst de wijn en daarna stevig de huidige politiek.

Of de door de socialisten zo moeizaam afgedwongen algemene verkiezingen ooit nog door zouden gaan en alle mannen van vijf en twintig jaar en ouder zouden mogen gaan stemmen, was nog maar de vraag. Die wet kwam er maar niet doorheen. Er was hevige tegenstand van de adel en de conservatieve kant. Maar het zag er naar uit dat het ditmaal toch echt door zou gaan. 'Daar vinden ze wel weer iets op,' meende Hermann Stratmann stellig.

'Daar steken de rijken wel weer listig een stokje voor. Dat addergebroed, die vuile profiteurs. Ze leven rijk op kosten van de arbeiders, maar ontzeggen

diezelfde arbeiders wel het kiesrecht. Maar wij socialisten zullen korte metten met ze maken,' siste hij kwaad. 'Als we aan de macht zijn, zullen we ze eens goed laten voelen wat armoede werkelijk is.' Achter zijn dikke brillenglazen spuwden zijn ogen vuur. 'Het wordt weer eens hoog tijd dat we weer met onze rode banieren zwaaiend door de Mariahilferstrasse gaan marscheren. Mijn God, wat worden die Weners dan bang,' oreerde hij stoer. 'Verlamd van angst zijn die schijthuizen indertijd voor de rode horde geweest.' Hij had het verder alleen nog maar over het hellekwaad van het kapitalisme en de vele zegeningen van de sociaaldemocratie. Hij had de revolutionaire redevoeringen van zijn rode voorman, de charismatische socialistenleider Victor Adler, goed onthouden.

'Jullie roeren anders toch al flink mee in de Weense pap, in de politieke hoofdstedelijke rijstebrij,' meende Fritz Techler. Een broodmagere jongen uit Wels, de man van Babette, die als onderhoudsmonteur in een naburige bruinkolenmijn werkte. 'Die burgemeester Karl Lueger heeft er volgens de Weense kranten de handen vol aan. *Schöne Karl* schijnt danig de pest aan ze te hebben, hoor je zo toch overal zeggen, Hermann.'

'Onzin, die doet alleen maar zo; camouflage, als hij ons nodig heeft hoor je hem niet, dan komt hij in zijn beste pak onderdanig bij ons slijmen om ondersteuning voor de een of andere politieke zaak, de katholieke opportunist. Zelfs de oude keizer had hem door en wilde de listige christen-sociaal liever niet als burgemeester in zijn keizerstad. Allemaal maar aanstellerij, komedie. Als hij onze steun nodig heeft, weet hij ons rooien wel te vinden.'

'Onze eisen voor hoger loon zijn ook weer eens afgewezen, en dat verdomme al voor de vierde keer,' klaagde Herbert, die nog maar net met Bettina getrouwd was en ook op de plaatselijke kamgarenfabriek werkte.

'En intussen worden de arbeidstijden alsmaar langer en langer,' vond hij mat. Het was een bescheiden jongen die normaal maar moeilijk uit zijn woorden kwam, maar in het rustige gezelschap van zijn schoonvader zich schijnbaar helemaal op zijn gemak voelde.

'Ja, wat dacht je dan, Herbert. Dat ze je iets van hun dikke winsten afstonden. Dat die dikke Samuel iets van zijn winst afgaf. Ben je gek, man. Ze gunnen een arbeider niets. Ze vreten zich liever zelf kogelrond, die volgevreten, vette kapitalistische zwijnen,' antwoordde Hermann hem nogal heftig.

Hermann werd altijd grof als hij ongezouten zijn menig over iets meende te moeten geven. Dat viel niet altijd goed. Een echte doordrammer, een lastige opruier met linkse ideeën was hij met zijn gespierde taalgebruik.

'Ik hoop alleen dat we hier geen Engelse toestanden gaan krijgen,' meende Fritz geprikkeld. 'Dat zou niet zo fraai zijn. Als ik de *Freie Presse* moet geloven, en waarom zou ik dat niet doen, demonstreren in Londen die suffragettes bijna dagelijks om het vrouwenstemrecht. Getrouwde vrouwen horen thuis, braaf achter het fornuis. Als de man moe gewerkt en afgebeeld naar

huis komt, moet het eten voor hem klaar staan,' meende hij stellig. 'Werkende huisvrouwen, daar komt alleen maar grote narigheid van. Dat is niks.' Hij werkte vlak over de grens met Hongarije in een middelgrote bruinkoolmijn.

'Nu ja, zo, zo, ieder heeft recht op zijn eigen mening. Jij stemt straks dan ook hoogstwaarschijnlijk op ultraconservatief,' vroeg de socialist hem als door een horzel gebeten. 'En trouwens, je eigen vrouw werkt toch ook volle dagen op het zwembad. Of niet soms?' Fritz deed alsof hij die laatste opmerking niet hoorde. 'Dat heeft er niets mee te maken. Vrouwen horen nu eenmaal niet thuis in de politiek. Vrouwen zijn er voor het huis en de kinderen. En trouwens, dat je het weet, ik stem dit keer op de Pangermanisten,' zei hij rustig.

Leopold hoorde het allemaal gelaten aan; hij was het politieke gekibbel van zijn schoonzonen gewend. Dat deden ze wel vaker. Soms werd er eentje kwaad, maar daarna zongen ze weer eendrachtig hun vrolijke drinkliederen. Hij genoot van dit gezellig samenzijn. Het kostte hem weliswaar iedere keer weer een paar flessen wijn, maar een hechte familieband was hem dat meer dan waard. Hij bottelde de wijn toch zelf.

De vrouwen zaten intussen rond de grote eikenhouten tafel gezellig in de keuken. Kakelend over van alles en nog wat. En de mannen gretig zijn wijn opdrinkend, heftig discussiërend over de politiek, zaten onder het strodak van het kleine tuinhuisje. Heerlijk toch. Leopold wilde dit niet missen.

Zelf was hij volledig apolitek. Hij vond al vlug iets goed. Het kon hem eigenlijk ook niet zoveel schelen. Of je nu door een hond of een kat gebeten werd, flink pijn deed het bij allebei. Zo nu en dan een goed glas wijn, en een soms mooi concert. Meer viel er niet te wensen, meer hoefde een mens echt niet te hebben om gelukkig te leven, vond hij bedaard. Leopold Armwasser was een tevreden mens. Hij hield van tradities. Voor het heil van de mensheid ging er niets boven een standenmaatschappij waarin iedereen zijn plaats kende, vond hij. Hoewel niet overdreven monarchistisch, het was overduidelijk Gods wil dat de Habsburgers over het gewone volk heersten. Dat was al zo sinds keizer Rudolf, in de vroege middeleeuwen, wist hij nog van de paters. En dat zou zo ook nog wel een tijdje blijven, hoopte hij toch. Hermann Stratmann met zijn gespierde opruiende taal altijd. Er kon zoveel verkeer gaan en dan had je revolutie. Opstand. En daar kocht niemand iets voor. Daar had niemand iets aan.

Leopold Armwasser werd in het revolutiejaar 1848 geboren. Zowat half Europa had tijdens zijn geboorte in vuur en vlam gestaan. Had toen als het ware als boreling de brandgeur van de revolutie al geroken.

Geboren in een bijzonder roerige tijd dus, maar dat revolutionaire, dat opstandige, was nergens in zijn aard terug te vinden. Integendeel. Zijn karakter was eerder gemakkelijk en meegaand.

Elke rebelse gedachte was hem vreemd. Hij wilde enkel met zijn vrouw en groot gezin om een tafel zitten, vastwerk hebben en weten dat er genoeg te eten viel voor iedereen. Meer niet. Hij wilde rustig buiten in zijn tuin op een bankje zitten, een sigaartje roken en luisteren naar de geluiden van het leven. Naar het gezang van de vogels, naar tsjirpende krekels en driftig kwakende kikkers. Dat was hem genoeg, meer hoefde hij niet.

En dan de muziek natuurlijk. Daar kon hij niet zonder. Ook al speelde hij zelf op geen enkel instrument, de muziek vervulde zijn leven. In zijn jonge jaren al. Toen hij nog bij de paters in het weeshuis leefde. En hield je van muziek, dan had je in dit muzikale keizerrijk natuurlijk ruime keus. De bruine paters hadden hem de liefde voor de klassieke muziek bijgebracht. Veelal kerkmuziek; mooie, plechtig gezongen missen in het gregoriaans, en natuurlijk Bach en Händel, maar toch ook het werk van veel andere componisten. Och ja, de muziek. Mozart, Haydn, Schubert. In deze mooie streek lagen de grote componisten voor het oprapen.

Bij de muziek van Mozart voelde hij zich altijd jong en levendig worden.

Misschien kwam dat omdat de vrolijke maestro al jong gestorven was. Alsof hij niet genoeg tijd had gehad om droevig te zijn. Met zijn plechtige requiem had hij de smart in ieder geval ruimschoots ingehaald. Bij Schubert werd hij altijd wat treurig. Droefheid en melancholie waren bij de vroeg gestorven Franz ook niet vreemd geweest. En Bruckner kon er ook wat van.

Och, er waren er zoveel. En dan de grote Ludwig natuurlijk. In zijn ogen de grootste maestro van ze allemaal. Hij had tijdens zijn leven in deze omgeving nogal vaak rondgezworven. Als hij in de zomermaanden weer eens ergens in Baden woonde. Half doof, met niets anders dan muziek in zijn wilde kop door het Wienerwald had gewandeld. Het muzikale gedonder in de 3^e Satz van zijn 6^e symfonie had hij volgens de kenners geschreven toen hij tijdens een van zijn lange boswandelingen door het mooie Helenental, verrast was geworden door een hevig onweer. Hemellicht en gedonder.

De prachtige PASTORALE. Goddelijke tonen geschapen door een menselijk schepsel. En nog doof ook. De hand van God was toen weer eens stevig bezig geweest, meende Leopold stellig. Hij luisterde er graag naar. Dan liepen hem de tranen over de wangen. Hij kon daar niets aan doen. Hij hilde wel eens. Hij schaamde zich daar niet voor. Hij was nu eenmaal een emotioneel mens.

*

De maan stond vol aan een heldere hemel. Slierten nevel hingen als grijze guirlandes boven de rijke wijnbergen van Soofß. Het maanlicht trok zwarte schaduwstrepen tussen de wijnranken. Kaarsrecht en mooi in het gelid. In de verte kon Leopold de *Lausturm* al zien liggen. Aan de horizon brak het eerste morgenlicht al door. De einder kleurde al prachtig goudgeel.

De nieuwe dag was begonnen. Herfstgeuren drongen zijn neus binnen. De morgenlucht was nog altijd warm. Die late portie warmte zou de druiven zeker goed doen, dacht Leopold optimistisch, toen hij diep in de nacht te voet vanuit Baden over het kleine wijndorp Sooß naar huis terugkeerde. Het zou zeker een goed wijnjaar worden. Al over een paar weken kon hij bij de *Heurigen* ondervinden of hij met die mening gelijk had gehad. Als er bij de wijnboeren *Ausgesteckt* werd en er een bosje twijgen boven de deur hing ten teken dat daar de nieuwe wijn geproefd kon worden. God, wat hield hij van dit prachtige land.

Hij kwam te voet van Baden, waar hij een concert had bijgewoond. Hij had na afloop in een kleine herberg nog een glas bier gedronken. De laatste tram was al vertrokken, zodat hem niet veel anders overbleef dan naar huis te lopen. Een wandeling van ongeveer acht kilometer, maar wie gaf daar nu om. Die liep hij met gemak. Hij deed dat wel vaker. Tenminste, als de weersomstandigheden het toelieten, want niet altijd was het zo'n prachtige zwoele maannacht als vandaag. Hij was op zo'n nachtelijke wandeling ook wel eens overvallen door een hevig noodweer, met bliksem, hagel en harde regen. Doornat was hij geworden. Toen had hij gedacht; had ik de elektrische tram maar genomen.

Maar vandaag was het ideaal wandelweer. Hij stapte stevig door, over ongeveer een uurtje zou hij zeker thuis zijn. Het was een uitzonderlijke avond geweest. Hij had weer eens genoten. Daar maakte hij graag een paar extra schoenen voor. Hij had helemaal boven in het schellinkje gezeten, op de goedkoopste plaatsen die er waren. Die werden doorgaans bezet door de grootste muzikkeners. Sommigen van hen kenden de partituur beter dan de dirigent zelf. Ver onder ze, op de allerduurste en beste plaatsen zetelden de mensen met het geld. De hof adel, hoge beambten, steenrijke fabrikanten - meestal Joden - en de hogere bourgeoisie. Ze hadden meestal niet zoveel verstand van muziek, ze kwamen enkel om te zien en gezien te worden. Muziek, die was bij hun maar bijzaak. Boven hen zat het gewone volk. Mensen die er verstand van hadden.

Vandaag waren de meningen op het schellinkje nogal verdeeld geweest. Er werd na afloop dan ook verhit gediscuteerd. Mahler, zijn muziek vroeg er dan ook om. De indringende muziek van die avond doolde nog door zijn hoofd. De 4^e van Mahler, die muziek had hem danig verward, hem onzeker gemaakt.

Ze spookte nog door zijn hoofd. Prachtig allemaal, zeker. Prachtig. Heel mooi zelfs, maar toch. Was dit de muziek van de toekomst?

Deze Gustav Mahler was nu eenmaal een zeer omstreden figuur. Net zoals Richard Strauss, dat was. Met diens *Ein Heldenleben*, wist Leopold ook niet goed raad. Zijn symfonische gedichten vond Leopold ook loodzwaar. Net als de symfonieën van Mahler.

Maar de als nogal eigengereid bekendstaande componist ging binnenkort naar Amerika, wist Leopold uit de plaatselijke krant. Was Gustav Mahler daar nu misschien al?

Och, de jonge dirigent had vandaag zeker zijn best gedaan. Ruim zeventig minuten had de 4^e geduurd. Zeventig minuten lang verwarring en onzekerheid. Leopold kwam er niet uit. Hij was waarschijnlijk nog niet zo ver om de muziek van Mahler helemaal te kunnen begrijpen. Te kunnen omvatten.

Hij wist er duidelijk nog te weinig van, je moest iets begrijpen om het te kunnen omhelzen. Hij was tenslotte maar een eenvoudige wevermeester, die werkte op een grote kamgarenfabriek.

Hij was in mei van het jaar 1848 in een kraaminrichting te Graz geboren. Zijn jonge moeder was tijdens de zware bevalling gestorven en een vader had hij niet eens gekend. Die was onbekend. Die was weg en bleef weg. Zodoende kreeg de volwees door de burgerlijke stand van de stad Graz de naam van zijn moeder, Apollonia Armwasser toegewezen. De verwekker was immers onbekend. Naamloos, anoniem. Wat bleef anders over?

Of misschien toch niet?

Wist hij wellicht het fijne er niet van? Zijn geschokte grootouders zorgden weliswaar voor een opname in een weeshuis en betaalden braaf zijn opvoeding en de opleiding tot wever, maar wilden het kind beslist niet zien.

Ze wilden niets met het buitenechtelijk geboren kleinkind te maken hebben. De schande die hun dochter over de verder kinderloze familie had gebracht was in hun ogen onvergeeflijk. De jongen zou hun alleen maar aan de vreselijke misstap van hun dochter doen herinneren, en dat wilden ze niet.

Nee, ze betaalden zijn opvoeding en verder niets. Ze waren vrij vermogend en lieten bij hun overlijden, jaren later, een niet onaanzienlijke som geld na. Door een nogal vreemde notariële testamentaire akte ging die hele erfenis over aan de eeuwenoude, altijd weer geld vretende, eeuwigdurend onderhoud vergende, Sankt Stephansdom. De belangrijkste kathedraal van Wenen. Het voornaamste katholieke bedehuis van het hele Rijk. De kleine jongen stond met lege handen. De eerwaarde paters van het Rooms-katholieke weeshuis trouwens ook.

Omdat hij zich in het weeshuis heel erg verveelde had de ondernemende jongen bij pater Johan naast het weversambacht ook nog het Schoenmakers vak geleerd. Twee broodwinningen, dat kon nooit kwaad, had de pater nuchter gedacht. Kleding en schoeisel hadden de mensen altijd nodig.

'Het een om het zondige lichaam mee te bedekken en het andere om tijdens het leven stevig in de schoenen te kunnen staan,' had pater Johan zijn ijverige leerling lachend voorgehouden.

Maar hij was uiteindelijk toch maar liever een wever geworden. Schoenen maken, dat deed hij alleen nog maar in zijn vrije tijd. Daar betaalde hij zijn concertkaartje van. In Baden of in Wenen.

Hij had na zijn opleiding een tijdje als wever in Duitsland gewerkt. Daar bij die arbeidzame Saksen had hij het vak grotendeels onder de knie gekregen. Bij de ingrijpende reorganisatie van het jaar 1875 had de *Vöslauer Kammgarnspinnerei AG* de ervaren wevermeester uit Duitsland teruggehaald naar zijn geboorteland. Hem gelokt met een mooi loon en vrij wonen.

Er was hem toen ook beloofd dat ze vlug stromend water zouden krijgen, maar dat was nog altijd niet gebeurd. Dat moest toch niet zo moeilijk zijn in een bronnenstad als Bad Vöslau, had hij nuchter gedacht. Hij zou er de bedrijfsleiding binnenkort nog eens over aanspreken, nam hij zich voor.

Veel hoop had hij niet. In het begin was het loon zeer redelijk geweest, maar dat was met het verstrijken van de jaren steeds slechter geworden. Loonsverhogingen zaten er niet in, wist hij. Schuld was de voortdurende recessie, de malaise op de textielmarkt, dat loog de directie haar arbeiders al jaren voor. Het was dat zijn vrouw *Hebamme* was en daarmee geld verdiende, anders was het niet te doen.

250 kinderen had ze in al die jaren 'gehaald', met haar handen op deze wereld geholpen, toen ze daar op een dag een mooie medaille voor kreeg. Oostenrijkers waren gek op ordes, op gekleurde lintjes, dacht Leopold geamuseerd en hij was gek op zijn vrouw. Zijn Hubertine had in huis de broek aan. Hij erbuiten.

Hij had haar op 18 augustus 1876 leren kennen in Sankt Polten, waar de familie Huber al een eeuwigheid woonde. Ze had toen op de rijkelijk versierde marktplaats toch zo mooi het *Gott erhalte* meegezongen. Op een feest ter ere van de keizer, die op die mooie warme augustusdag zoals ieder jaar zijn verjaardag vierde. Dat had hem ontroerd.

Niet dat hij zelf zo keizergezind was, maar het meisje dat op die mooie warme zomeravond zo enthousiast de keizer toezong, dat was toch zo'n wondermooi beeld geweest.

Op slag verliefd was hij geweest. Dit was ze en geen ander, had hij meteen geweten. Hij had er geen gras over laten groeien. Nog diezelfde avond had hij haar gekust.

Zes kinderen had hij met haar, en allemaal meisjes. Drie daarvan waren intussen zelf al getrouwd. Het jongetjes dat er tussenin geboren was, had er kennelijk geen zin in gehad. Hij had het leven al vlug opgegeven. Dat was jammer, maar ook niet meer dan dat. Hij berustte erin. Hij was tevreden met zijn zes meisjes. Een wild *Mädelhaus*; hij was eraan gewend. Het was in het ouderlijke huis een komen en gaan, en daar genoot hij van. Dat was hem genoeg, dat wilde hij niet missen.

Lief was zijn Hubertine geweest. Lief en begeerlijk. Ze werden nu hopelijk samen gelukkig oud, dat hoopte hij toch.

Hij ging even op een grote steen zitten en keek berustend naar de contouren van de nog slapende stad.

Morgen wachtte hem daar weer een nieuwe zware werkdag op de fabriek, waar hij de eerste wevermeester was.

*

Leopoldine Armwasser had geen grootouders. Kende geen opa's en oma's. Die had ze niet. Tenminste dat beweerde ze zelf. Oma Huber was dood en Opa Huber telde in haar ogen niet mee. Dat was een knorrige oude weduwnaar die vast op zijn geld zat. Ze kon zich niet herinneren dat ze ooit een cadeautje van hem gekregen had. Ook niet met haar Eerste Communie. Die geldwolf had haar gewoon uit haar gedachten geschraapt. Die vent was haar aandacht niet waard, had ze hardvochtig besloten. En de moeder van haar vader Leopold, Apollonia, was al bij zijn geboorte in het kraambed gestorven; een vader had haar papa niet gekend. Die was onbekend. Niemand wist wie dat was. De ongelukkige Apollonia Armwasser had het geheim zwijgend mee in haar graf genomen.

Wat in de visie van haar kleindochter Leopoldine natuurlijk grote onzin was. Volkomen belachelijk was dat: De onbekende grootvader! Dat was een grote held geweest. Iemand die in het onrustige Wenen tijdens de revolutie van 1848 pal voor keizer Ferdinand en zijn familie had gestaan. Die voor hen letterlijk door het vuur was gegaan en de keizer en zijn familie beschermd had met gevaar voor eigen leven. Die in zijn verheven taak de monarch te beschermen, door een kogel uit een geweer van een vazal van die verraderlijke dokter Jellinec, plotseling met bloed besmeurd dood ter aarde was neergestort. Zijn witte hemd rood doordrongen. Dat was pas een echte held geweest. Iemand die door zijn grenzeloze moed en toewijding de keizer uit de klauwen van de revolutionairen had gered. De dankbare keizer had hem daarvoor postuum geridderd en de laffe moordenaar laten executeren.

Zo was het, en niet anders.

Maar waarom dat niemand wist en waarom haar vader dan de naam van zijn moeder droeg, liet ze niet meewegen in haar droombeeld. Eveneens het feit dat de keizer en zijn gezin toen al hoog en droog in Olmutz zat. In die roerige revolutiedagen van 1848 allang naar het veilige Moravië was gevlucht.

Hij had ook anders geheten. De naam Armwasser klonk niet direct voor naam. Alleen dat 'Arm' al in de familienaam, zei toch genoeg. Zo wilde een held toch niet heten. De andere zusjes lachten haar daarom uit. Maar ze schonk er niet de minste aandacht aan. Ze werd volledig in beslag genomen door haar eigen verheven gedachten. Ze leefde weer eens in een heel andere wereld. Een wonderwereld van illusie en rijke fantasie, van pracht en praal. Ze was weer even van adel en niet de dochter van een eenvoudige arbeider op de kamgarenfabriek, die in zijn vrije tijd schoenen maakte voor de rijken. Een werkman die moest rond zien te komen van zijn schamel

weekloon. Ze moest er maar liever niet aan denken. Er gewoon geen aandacht aan schenken en als je ergens geen aandacht aan schonk, dan bestond het ook niet, meende ze eigengereid.

*

Het was zondagmiddag en Leopold Armwasser werkte in zijn kleine werkplaats aan een paar nieuwe schoenen. Damesschoentjes, delicaat ditmaal. Fijne kalfsleren laarsjes. Mooier, maar ook een stuk moeilijker te maken. Echt vakwerk. Hij deed dat werk graag. Het maakte hem rustig. Het geld dat hij ervoor zou krijgen zou weer toereikend zijn voor de entreebewijzen van een paar mooie concerten.

En hij spaarde ook al een tijdje ijverig voor een pathfoon. Zodat hij thuis de muziek op zo'n zwarte breekbare plaat op ieder moment kon afluisteren. Maar zover reikte zijn gespaarde geld nog niet. Die dingen waren peperduur, wist hij. Nog even flink doorsparen, dacht hij berustend.

De plaatselijke schoenmakers schoven hem bij tijd en wijle de moeilijkste gevallen toe; de bestellingen waarvan ze wisten dat die de meeste werktijd gingen kosten. Als de volle aandacht en de liefde voor het vak niet opwogen tegen de geringe winst die gemaakt kon worden. Dan wisten ze allemaal de sympathieke gelegenheidsschoenmaker Leopold Armwasser wel te vinden. Hoewel hij eigenlijk niet tot het schoenmakersgilde behoorde en er niet stond ingeschreven, stond zijn vakmanschap in die kringen buiten alle kijf. In goede tijden zagen ze dat graag door de vingers. In slechte tijden deden ze daarover wat moeilijker. Dan hielden ze zich strikt aan de eeuwenoude gelderegels. Dan hadden ze hun eigen geldzorgen en waren ze opeens niet meer zo toeschietelijk en tolerant. Dan was het weer ieder voor zich en moest hij maar even op nieuw werk wachten. Och, Leopold Armwasser kende zijn pappenheimers. Hij woonde immers al vele jaren in die plaats.

De Vöslauers waren een gedienschtig volkje, maar zeker niet allemansgek. Ze dienden graag de maatschappij, maar waren zeker niet slaafs. Dienstbaar zijn, ja zeker, maar dan in mate. Ze waren daar trots op. De kleine stad leefde er goed van. Niet zo goed als het noordelijker gelegen mondaine Baden, maar er logeerden toch maar mooi iedere zomer weer opnieuw, honderden hooggeplaatste gasten in hun kleine stad.

Ze kwamen voor het thermaal bad en de beroemde *Kaltwasserheilanstalt* van doctor Friedmann. Daar lagen de meest beroemde lijven naakt naast elkaar op de behandelbedden. Gewikkeld in kletsnatte doeken. Een van Leopolds dochters kon er een boek over schrijven. Babette had al die verwaande kwasten daar in hun blootje gezien. In hun Adamskostuum rond zien lopen. Och, steenrijk of straatarm, zeer beroemd of totaal onbekend, het maakte echt niets uit, allemaal waren ze sterfelijk.

Daarboven hadden ze niets aan hun roem en het vele geld, mijmerde Leopold. Voor De Heer was iedereen gelijk. Hij kuchte even voor hij de rijgnaald weer opnam. Hij voelde zich vandaag niet zo goed. Hij had nooit wat, maar vandaag was hij niet zo lekker. Het was dat de laarsjes klaar moesten, anders wist hij het wel. Mevrouw Biedemeier rekende er vast op, zo had men hem nadrukkelijk gezegd. Liever was hij dit keer op zijn vrije zondag een uurtje op bed gaan liggen, maar het plichtsbesef had hem daarvan weerhouden.

Mevrouw Biedermeier had een hele fijne leest en was heel belangrijk in de stad. Ze was getrouwd met de directeur van de Waterwerken. Haar tot vaste klant te kunnen rekenen scheelde de schoenwinkel een flink stuk omzet per jaar, had men hem verzekerd. Voor zulke mensen deed je wat extra's, meende de gelegenheidsschoenmaker eerlijk. Secuur bewerkte hij het fijne leer. Elk strikje, elk oogje zat op de juiste plaats. Er mochten later geen klachten komen, dat hij geen echte vakman was. Een charlatan die maar iets deed. Dat kwam zijn eer te na. Dat kon hij niet hebben. Derderangs werk afleveren was hem vreemd.

Hij voelde zich doodmoe. Als straks het werk gedaan was zou hij gaan liggen, nam hij zich voor. Eerder niet. Niet eerder dan hij de laatste steek in de laars gezet had. Hij werkte nauwgezet verder tot hij klaar was.

De avond was al razendsnel ingevallen. Om zes uur stak Leopold het licht op. Door het open raam stroomde de vochtige avondlucht naar binnen. De knobbeltjes op zijn vingerkootjes deden hem vandaag extra pijn. De huid van zijn handpalmen was gesprongen en het polsgewricht was rood en ontstoken. Hij leed pijn. Hij voelde zich doodmoe. Opeens zakte hij ineem. Hij stond oog in oog met de naderende dood. De rijgnaald viel uit zijn hand en rolde uit over de stenen vloer. Hij wilde nog wat zeggen, maar zijn mond viel stil. Zo vond zijn vrouw hem.

'Och, mijn God,' fluisterde ze ontdaan. Ze riep haar dochter Apollonia en beval haar vlug naar de dokter te rennen. De dokter kwam direct, maar kon niet veel meer doen. Ze droegen hem naar de slaapkamer. De dokter depte het verhitte voorhoofd af met een in azijn gedrenkte handdoek en gaf Leopold nog vlug een cariazolinespuit, maar het was te laat. Hij was al buiten bewustzijn. Na de injectie werd hij wat rustiger, maar zijn zware adem rochelde door de slaapkamer. Het rook er sterk naar ether en azijn.

'Wanneer gaat hij dood,' vroeg Hubertine bezorgd aan de jonge dokter.

'Waarschijnlijk vanavond nog, mijn beste mevrouw,' antwoordde de arts eerlijk. De geschokte vrouw wilde het eerst niet geloven; haar lieve man dood. Dat kon toch niet. Hoe moest dat nu verder.

Maar de jonge arts kreeg gelijk. Een paar minuten voor middernacht stierf Leopold. Hij sliep in zonder nog een keer wakker te zijn geworden.

'Exitus,' verklaarde de arts ernstig. 'Hij is nu toch echt dood mevrouw Armwasser, mijn diepe medeleven,' zei hij bewogen en noteerde nauwgezet in

zijn notitieboekje de naam en de overlijdenstijd. *Exitus, Armwasser, Leopold*, 23.56, schreef hij nauwgezet op, de zondag had nog exact vier minuten te gaan.

Daar lag hij nu. De wevermeester Leopold Armwasser, de volwees, liefhebberende echtgenoot en zorgzame vader van zes dochters. De zoon van een held, volgens zijn fantasierijke dochter. Meester bij de kamgarenfabriek, fervent muziekliefhebber, de man die alles van klassieke muziek wist, zonder zelf ook maar een noot te kunnen lezen, was niet meer. Maar in zijn kleine werkplaats lagen wel mooi naast elkaar in een doos, een paar dure, luxueuze dameslaarsjes. Op tijd klaargekomen, zoals eerder afgesproken was. Klaar om afgehaald te worden. Zijn laatste karwei zat erop. Zijn laatste schoen gemaakt. De nieuwe werkdag was nog niet begonnen, maar in de verte floot de fabrieksfluit al. Het leek op een allerlaatst eerbetoon, maar dat was niet zo; het groot onderhoud was daar net begonnen.

Net 61 jaar geworden, stond er op het bidprentje. In de Heilige Mis zongen ze het Ave Verum van Mozart, dat Leopold zijn hele leven toch zo wondermooi had gevonden. Diverse werklui van de fabriek kwamen hem met de pet in hun handen de laatste eer bewijzen. Mannen uit de buurt, een paar Hongaren en enkele Slowaakse vrouwen. Ze hadden van de bedrijfsleiding een uurtje vrij gekregen. 'Een uur en beslist niet langer,' zo had men hen gewaarschuwd. Dat was net te doen, hadden ze op kantoor beslist. Langer hoefde een begrafenis toch niet te duren. De directeur zat in het buitenland en zijn vervangers hadden geen tijd. Van de bedrijfsleiding was er wel een rouwkrans met veel paarse linten, meer was echt niet nodig, zo had men zakelijk gevonden. Wever-meester Leopold Armwasser, werknummer 173. Ja toch? Dat was toch de naam van de overledene? Was men hem op het kantoor al vergeten? Ook geen grote ramp. Overleden ondergeschikten, dode werkmeesters, daar had de onderneming niets meer aan. Die kostten het bedrijf alleen nog maar geld. Weduwepensioen en andere onvoorziene uitgaven. Nee, een overleden werkman had voor het bedrijf geen enkele toegevoegde waarde meer. Van de doden niets dan goeds, dat was waar, maar het leven ging nu eenmaal verder. De fabriek zou er geen meter kamgaren minder om gaan weven.

*

'Nu wordt het toch ernst, mijn lieve kind. Nu wordt het toch erg lastig,' zei de moeder enige tijd later bezorgd tegen haar jongste dochter Poldine. Ze zaten met z'n tweeën onder het licht van de petroleumlamp aan de grote keukentafel. De plek van de overledene aan het hoofd van de tafel was nog altijd akelig leeg. Daar had Leopold altijd gezeten. De eerste dagen had Hubertine automatisch voor hem mee gedekt; een bord en bestek voor haar

overleden man neergelegd. Ze was dat nu eenmaal zo gewend. Nu deed ze dat niet meer.

Leopold werd gemist, maar God had het zo gewild, God had het zo beschikt, verdroeg ze waardig. Maar hard en onbillijk was het wel.

'Nu je vader er niet meer is zal het moeilijk worden, lieve Poldine. Ik weet niet hoe het verder moet,' zuchtte ze. 'Op steun van opa Huber hoeven we niet te rekenen. Die wordt zeker honderd jaar, heeft hij onlangs nog ergens stellig beweerd en of er dan van hem nog iets te erven valt, is nog maar de vraag. In ieder geval is hij niet van plan om financieel bij te springen,' zei ze beheerst tegen haar jongste. Ze sprak met dezelfde kalmte waarmee ze ook haar man begraven had. Waardig en beheerst.

Trots als een gravin, vond Leopoldine haar. Uiterlijk koel en beheerst, maar innerlijk overmand door stil verdriet. Leopold was dood, maar de liefde in haar hart voor hem ongebroken. De herinnering aan hem deed haar pijn, maar was tegelijkertijd ook weer onmetelijk fijn. Dolgelukkig was ze met die man geweest. Mijn God, wat had ze die eenvoudige, onverstoorbare man liefgehad. Vanaf het eerste moment al. Hoe hij daar had gestaan op die mooie zomerdag in Sankt Polten. Op de verjaardag van de keizer. Rustig en sterk. In zijn zondagse pak en hoge hoed. Net terug uit het Duitse Saksen, waar hij het vak verder had geleerd. Ze kon die mooie avond niet vergeten, die mooie avond dat ze met hem vriend op een houten bankje in het stadspark gezeten had. Ze zou dat nooit vergeten. Hoe kon dat ook! Haar Leopold Armwasser was een aparte man geweest, rustig en romantisch, maar tegelijk ook weer nuchter en realistisch. Een man die wist waar zijn grenzen lagen. Die zijn beperkingen kende.

'Veel verder dan een eenvoudige wevermeester zal ik het in mijn leven nooit brengen, mijn liefje,' had hij haar toen bekend. 'Op veel meer dan mijn innige liefde moet je niet rekenen.' Een vent om innig lief te hebben. Om te omarmen. Wat ze diezelfde avond dan ook gedaan had. Al de eerste avond hadden ze elkaar gekust. Hij was klaar geweest voor het grote avontuur, het huwelijk, had hij haar plechtig verklaard.

'Ik ook, ik ook mijn lieve Pold,' had ze hem ernstig geantwoord. Haar familie, vooral haar hooghartige moeder, was het met haar keus niet helemaal eens geweest. Moest dat nu, die even plotselinge als onbezonnen liefde voor die eenvoudige wever. Ze kon toch beter krijgen. Ze was nog zo jong. Maar ze had koppig doorgezet. Haar wispelturige moeder had altijd al dat hovaardige, dat verwaande gehad. Die had wat beters voor haar dochter in gedachten gehad. Ludwig, Ludwig Harz, de jongste zoon van de bevriende notaris was haar eerste keus geweest. De Hubers waren kleinburgerlijk en bekrompen, ze streefden voortdurend krampachtig naar het hogere.

Een eigenschap die ze met stijgende onrust terugzag bij haar jongste kind. Geen enkele vraag waar haar jongste dochtertje die malle ideeën van had.

Leopoldine was kennelijk de enige erfgenaam van haar oma's dwaze denkbeelden. Die behept was met haar oma's hoogmoed. De andere meisjes hadden dat niet.

Leopold had haar gedrag altijd vergoelijkt. Och, haar Leopold. Ze was jaren met hem gelukkig geweest en nu bracht ze iedere dag verse bloemen naar zijn graf. Dat gaf haar voldoening. Dat vulde haar dag, maar maakte het leed er niet minder om. In een paar weken was ze oud geworden. Het was een bijzonder groot voorrecht met zulk een fijn mens getrouwd te zijn geweest, besepte ten volle. Dat maakte haar sterk. Die wetenschap bracht haar rust en kalmte. Maar wie goed keek zag in haar flauwe ogen niets dan leed. Ze leed in stilte. En nu ook dit nog.

Hubertine zuchtte eens diep. Dat ze dit haar jongste kind moest aandoen. Dit moest gaan zeggen. Ze schaamde zich ervoor, maar zag geen andere mogelijkheid. Ze zat in geldnood. 'Van het weduwepensioen dat de betaalkas van de kamgarenfabriek ons maandelijks uitkeert, kunnen we niet leven. Dat gaat echt niet. Dat reikt niet voor ons drieën. We moeten ervan eten. Dat lukt niet.

En we moeten ook dit huis uit,' zuchtte ze. 'Deze woning is eigendom van de onderneming, dat weet je, en is bestemd voor hun eigen arbeiders. Omdat het ook iets groter is, voor werkmeesters in dit geval. Toen we lang geleden trouwden en papa met veel mooie beloften bij de fabriek als een ervaren in Duitsland geschoolde leermeester werd binnengehaald, trokken we hier in. Valse beloften, overigens. Niet veel kwam daar van uit. Wat kleine renovaties, maar dat was het dan ook zo'n beetje. We zullen dus ons boeltje moeten pakken. Niet direct, maar toch op korte termijn. Aan dode werkmeesters hebben ze niets. Het bureau huisvesting van de fabriek kent daarin geen pardon. Die zijn daar keihard in. Eigen mensen eerst zeggen ze,' zei ze mat.

'De opzichter is al hier geweest, hij heeft de toestand accuraat opgenomen, kortom, we moeten eruit. Ons naar wat kleineren omzien, naar wat goedkopers. Het is niet anders, mijn kind. Je zult een baantje moeten gaan zoeken. We redden het anders niet.'

Even pauzeerde ze alsof ze eerst een hap nieuwe moed moest inademen.

Ze zweeg even en keek daarbij Leopoldine droevig aan. 'Het wordt nu heel moeilijk. Zeer zwaar. Ik weet het, mijn kind. Ik weet het. De baantjes liggen hier niet voor het oprapen. Het is hartje winter en het badseizoen is afgelopen. Je kunt in de stad een kanon afschieten, je zult er niemand treffen. De badgasten zijn gevlogen, de meeste villa's staan leeg en de hotels zijn bijna allemaal gesloten. Je zusjes zitten ook zonder werk. Althans zij die niet op de fabriek werken. De enige mogelijkheid die voor je over blijft is om ook te gaan werken op de kamgarenfabriek. Iets anders is er helaas niet. Ik heb al met de man die daarover gaat gesproken. Je mag wat hem betreft daar direct beginnen.

"Voor de dochter van onze vereerde werkmeester Leopold Armwasser is er op de fabriek altijd wel een werkplaatsje te vinden," heeft hij ongekend vriendelijk tegen mij gezegd. "Laat haar maar gerust komen, vrouw Armwasser, liefst volgende week al."

Er viel even een kille stilte. 'Och, Poldine, het begint te dringen, mijn lieve kind. Het kan helaas niet anders. Het moet. De nood is hoog. Ons geld is op,' zuchtte ze zwaar.

Leopoldine hoorde haar moeder al die tijd verslagen aan. Geschokt door wat ze haar hoorde zeggen. Dit kon echt niet waar zijn, dit mocht niet waar zijn. Dit was maar een slechte droom. Ze barstte in tranen uit.

'Maar mama! Dat meen je toch niet. Dat kan niet waar zijn. Och, God, de kamgarenfabriek: dat nooit,' huilde ze dramatisch. Op die vreselijke kamgarenfabriek te werken, daar van de vroege morgen tot de late avond, dag in dag uit, vuil en stinkend werk te moeten doen, ze moest er niet aan denken. Fabrieksarbeidster. Dat was toch geen werk voor haar. Daar was ze toch veel te fijngevoelig voor. Te kies voor. Dat konden haar tere handen niet aan.

Dat nooit. Oma Huber zou zich in haar graf omdraaien als ze wist hoe ze met haar kleindochter omgingen. Een kind van net zestien moest gaan werken op een fabriek. Ze snikte het uit. Ze was ontroostbaar.

'Als papa dat eens wist,' snikte ze tussen de tranen door. De kleindochter van een oorlogsheld in een textiel fabriek! Zelfs in haar diepe wanhoop fantaseerde ze er nog danig op los.

'Ik weet het, ik weet het Leopoldine. Ik weet het mijn kind. Maar nood breekt wetten, mijn lieve schat, maar het moet. Zo ongebruikelijk is het nu ook weer niet; veel jonge meisjes uit de omgeving werken in de fabriek. Zo uitzonderlijk is dat nu ook weer niet. We zijn tenslotte maar arme mensen, werkmensen, vergeet dat even niet. Ik zou het toch maar gaan doen,' besliste haar moeder. 'Het moet, het is allemaal al geregeld. Het kan nu eenmaal niet anders,' besliste ze hardvochtig.

*

De kamgarenfabriek van de Heer Samuel Meyer lag aan de oostkant van de stad. Dicht bij het plaatselijke station. Lekker gemakkelijk gelegen aan de belangrijke spoorlijn Wenen-Klagenfurt - de Südbahn - en nog verder het Habsburgse Rijk in. Van daaruit kon je alle kanten op.

De ruwe wol kwam hier in grote dikke balen op het station aan, en de fijne stof ging op rol weer weg. Europa in. In de hele wereld was het Vöslauer lakendoek zeer gewild. Op de internationale textielmarkt deed het kamgaren uit Vöslau goede vaste prijzen. In de grote modehuizen van Londen en Parijs werden er door modebewuste ontwerpers de extravaganste en duurste creaties van gemaakt.

Als klein kind had Leopoldine lange tijd gedacht dat de directeur van de fabriek God was en zijn kamgarenfabriek de hemel. De eigenaar van de grote garensponnerij Samuel Meyer, was er immers oppermachtig. Hij commandeerde de pastoor alsof het zijn eigen loopjongen was.

En de dienaar van God deed braaf wat de machtige Samuel Meyer hem vroeg. Die schonk om de zoveel tijd een grote som geld aan de kerk of kwam met een duur geschenk aanzetten. De robijnrode loper die hij onlangs ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van zijn bedrijf aan de plaatselijke kerk had geschonken, had hem liefst tienduizend kronen gekost, fluisterde men zo rond. De pastoor deed intussen wat hij van hem verlangde. De mensen dom en braaf houden. Als tegenprestatie wilde de steenrijke Samuel geen socialisten in zijn bedrijf zien.

'Geen rode opruiers in mijn fabriek zien,' zo doceerde hij overal kwistig rond. Er waren er wel, maar die hielden angstvallig hun mond. De zwaarlijvige directeur, die ook de meeste aandelen bezat, bepaalde wat er in de kleine stad gebeurde. Als je bij hem ontslagen werd vond je maar moeilijk een andere baan. Hij stond met zijn ene been in de machtige kamgarenfabriek en met het andere in het conservatieve stadsbestuur.

De man beheerste de stad. De fabrieksdirecteur bepaalde wat er in de stad te gebeuren stond. Niet direct, daar was hij veel te geslepen voor. Hij wist ook wel, dat katholieke mensen zich niet graag door een Jood lieten ringeloren. Nee, door de invloed van zijn talrijke stromannen, die hij overal met een portie smeergeld slinks had ingesluisd; de burgemeester, in de gemeenteraad en bij diverse belangenorganisaties.

Bij de grote festiviteiten ter gelegenheid van het jubileum van keizer Franz-Jozef, die dit jaar overal in de stad hadden plaatsgevonden, had hij bij het feest comité nederig achter in de rij gestaan. Achter de burgemeester, achter de heren doctoren van de medicinale waterkuur, achter de jonge directeur van het badhuis, ja zelfs nog achter de *Pfarrer*, maar betaald was dit alles wel met het geld afkomstig uit de kas van de kamgarenfabriek.

Als een dikke vette spin spon hij zijn draden en zaten de autoriteiten in zijn even listig als bekwaam gesponnen web gevangen. Ze kwamen er pas na een tijdje achter, toen ze al weerloos in zijn machtswellustspel gevangen zaten. 'God heeft nu eenmaal de standen gewild,' zo preekte de pastoor, die zich aanhoudend door de Joodse fabrieksdirecteur liet ringeloren, zondags braaf van zijn kansel. Hij dacht daarbij ongetwijfeld aan de vele vette donaties die de rasgenoot van het zogenaamde 'Uitverkoren Volk' hem meer dan regelmatig toespeelde. En voor wat hoort wat. Voor het wel en wee van zijn dierbaar kerkgebouw deed hij gerust een stapje achteruit. Onze Lieve Heer zou wel een oogje toeknippen. Dat was immers zelf ook een Jood geweest, voordat ze hem stevig aan het kruis hadden genageld; nou dan, dacht de priester lankmoedig. Hij handelde ter meerdere eer en glorie van zijn bedehuis.

In werkelijkheid minachtte hij de rijke Jood. Verachtte hij in stilte de dikke fabrieksdirecteur. 'Maar het geld maakt recht, wat krom is,' wist hij van zijn wijze moeder. Dus speelde hij het spel om de macht in de stad gewetenloos mee. Zolang ze maar van zijn kerkgebouw afbleven, vond hij alles goed. Het Godshuis was hem heilig, daar had de vette Jood niets te vertellen, daar zag je hem nooit. Daar kwam hij als Jood niet.

Op de zondagsmorgen ging Leopoldine altijd naar de kerk. Om tien uur naar de Hoogmis. In de week had ze daar de tijd niet voor, vond ze. Maar ook tussendoor liep ze wel eens graag het mooie bedehuis in. De weldadige rust, de heerlijke koelte die er heerste. Ze bad er dan een paar Weesgegrootjes en besprenkelde zich rijkelijk met wijwater. Ze bad dan voor haar familie, maar hoofdzakelijk voor zichzelf. Ze bad, nee, ze smeekte Onze Lieve Heer vurig, dat hij haar zou weghalen uit dit verschrikkelijke gat. Ze stak er zelfs een kaars van tien kreuzer voor op. De Heer zou haar verhoren en ervoor zou zorgen dat ze niet in die vreselijke kamgarenfabriek moest gaan werken, dat bad ze. Daar als een braaf katholiek meisje niet tussen al die ruwe goddeloze buitenlandse protestanten moest staan te zwoegen. De Heer moest daar ook eens aan denken, daar ook eens rekening mee houden, vond ze zielig.

Bij het naar buitengaan bleef ze altijd even bij het grote schilderij van de adellijke familie Fries staan. Op voorspraak van de vrouw van graaf Moritz Fries, de godsdienstige gravin Flora, was deze mooie kerk gesticht.

Zij had zich persoonlijk voor de bouw ingezet. Zoveel aanzien, zoveel geld en macht te hebben, dat door jouw bemoeienis zomaar een kerk op een braakliggend grasveld werd gebouwd. Naast het mooie *Schloß* en het weelderige park, ook nog eens een eigen kerk bezitten: Leopoldine zou het zich wensen. Zulke mensen hoefden niet te werken, te ploeteren voor hun brood. Fijn was dat. Het was toch slecht verdeeld op deze wereld, meende ze verongelijkt. Ze moest toch nog eens naar de Spijkerboom gaan en daar een wens in de stam slaan, wellicht dat het dit keer wel hielp. Met de genadige hulp van De Heer moest het toch lukken. Ja, dat zou ze binnenkort zeker eens gaan doen.

*

Och, ze zou hierbinnen in de kortste keer wel een of ander gemakkelijk baantje weten te bemachtigen, het hier wel gaan klaren, dacht Leopoldine Armwasser welwillend, toen ze op een mistige maandagmorgen al heel vroeg door de gietijzeren poort de kamgarenfabriek binnenging. Ze was immers de dochter van de gerespecteerde wever-meester Armwasser, die het hier dan wel niet voor het zeggen had gehad, maar er toch een zeer belangrijke functie had vervuld. Heel belangrijk werk had verricht.

De dienstdoende portier bekeek haar formulier eens vluchtig en beval haar bars; 'loop maar vlug door meisje, rechtdoor en dan links de productiehal in. Meld je daar maar bij *Kämmereimeister* Krausse,' beval hij haar nors. 'Die zal je wel verder helpen.' Hij had heel wat belangrijkere dingen te doen dan zo'n jong blaag wegwijst in de fabriek te maken. Hij las rustig verder in zijn krant. Wat er in het land toch allemaal gebeurde, verschrikkelijk allemaal. Dat 'verder helpen' het viel haar zwaar tegen. Leopoldine had gehoopt dat de directeur haar persoonlijk zou ontvangen, of op zijn minst dan toch een van zijn bedrijfsleiders. Niets van dit alles. Niemand wachtte haar op. Dat viel tegen.

Werkmeester Karl Krausse was een afgrijselijke man. Een vreselijk persoon, vond Leopoldine al meteen. Kort gedrongen, met een enorme stierennek. Een bullebak. 'Wie ben je en wat kom je hier doen?' schreeuwde hij boven het geratel van de weefmachines uit het onthutste meisje toe. 'Wat kom je hier doen. En wat kan je. Waarschijnlijk weer eens helemaal niets. Zoals altijd,' foeterde hij hard. Alweer zo'n jong ding met veel kapsones en weinig verstand en inzet, dacht hij gemeen. Hij zou haar wel klein krijgen. Dat blaag van de oude Leopold Armwasser leek hem eerlijk gezegd nogal een verwaand nest. Hoe ze arrogant nu haar neus ophaalde en een lok haar uit haar gezicht wegblijs. Het blaag had helemaal niets van haar vader, dacht hij. Dat was een meegaande collega geweest. Jammer dat hij dood was. Al hoewel hij de laatste tijd ook flinke steken had laten vallen. Die rotmuziek in zijn kop had hem vaak doen duizelen. Dan was hij met zijn hoofd niet bij zijn werk geweest, had hij daarna altijd verontschuldiging gezegd. Alsof dat een reden was. Idioot, belachelijk. Dat had de fabriek alleen maar geld gekost, en dat zag zijn baas meneer Samuel Meyer niet graag. Enfin, Armwasser was dood en nu stond er een jonge frisse kerel op zijn plaats. Een stoere Saks, net als hij, zo regelrecht uit Leipzig. En betere kon je niet hebben, meende Karl Krausse trots.

Wat moest hij met dat blaag. Hij zou haar wel in de gaten houden. Zoete broodjes werden hier niet gebakken, de lakenfabriek was geen bakkerij. En die rare hoogmoedigheid pestte hij er met harde woorden wel uit. Dat kon je gerust aan hem overlaten. Krausse snapte niet waarom de bedrijfsleiding de laatste tijd steeds meer jonge vrouwen aannam. Och, die vrouwen deden hetzelfde vuile werk als de mannen, maar waren nu eenmaal een stuk goedkoper, begreep hij. En werkten zeker niet langzamer dan al die buitenlandse slapjanussen uit de grensstreek. Dat waren slome luien die je voortdurend achter hun kont aan moest zitten. Hij had wat tegen buitenlanders. Daarbij kwam hij zelf ook uit een ander land, al stond een vlijtige Duitse Saks in aanzien zeker niet gelijk met een armzalige Hongaar, een luie Tsjech of domme Slowaak. Een Duitse vakman stond natuurlijk ontzaglijk veel hoger op de maatschappelijke ladder, vond hij.

Dat waren allemaal kundige vakmensen. Ach wat, de eerste twee weken zou het jonge ding toch geen loon uitbetaald krijgen, wist hij uit ervaring. Het aanleren werd nu eenmaal niet betaald. De grote baas wilde dat zo. Op een school kreeg de leerling ook geen geld, waarom hier dan wel, zo had Samuel beslist. De opleiding kostte de fabriek alleen maar geld, loog hij. Wat kon zo'n jong onervaren ding al. Wat hadden ze al te bieden. En wat hadden ze al te willen. Niks toch. De baantjes lagen in de omgeving niet voor het oprapen. En door de vele fouten die ze ongetwijfeld zouden gaan maken, moesten ze de eerste maand eigenlijk nog geld meebrengen.

De strafpunten die gegeven werden bij fouten of tegenwerpingen werden immers omgezet in boetegeld. En dat was niet mis. 'En fouten, die ga je maken meisje, heel veel fouten, dat geef ik je op een briefje. Daar zal ik persoonlijk wel voor zorgen,' mompelde Krausse in zichzelf. Hij mocht het meisje dat voor hem stond niet. Direct al niet. Het verwaande ding deed hem te aanmatigend. Hij zou haar wel klein krijgen. Het hautaine meisje veel, heel veel, strafpunten gaan bezorgen, dat wist hij nu al.

'Meld je maar bij Frau Stancowitz,' beval hij haar nors. 'Daar bij machine 3 staat ze al op je te wachten. En duvel nu maar vlug op,' beval hij het ontdane meisje tamelijk grof.

Leopoldine was geschokt door zoveel onbeschoftheid. Ze wist dat het op de kamgarenfabriek hard toeging, maar zoveel brutaliteit had ze toch niet verwacht. Een slonzige, al wat oudere vrouw ving haar op. Die hielp Leopoldine op weg. Ze wierp "de nieuwe" nonchalant een donkergrijze jasshort en een vuil vormloos haarkapje toe en beval haar snauwerig: 'aantrekken, je haren opsteken en opzetten. Voor je eigen veiligheid,' sommeerde ze Leopoldine. 'Zodat je haren niet tussen de machine raken. Als dat gebeurt is je kop er gegarandeerd af. Kijk dus goed hoe wij dat hier allemaal doen,' commandeerde ze onnodig grof. 'Probeer het te onthouden, ik zeg het je geen tweede keer. Elke kleine fout of slordigheid gaat je geld kosten, meid. En een brutaal woord of een tegenwerping en je staat zo weer op straat,' dreigde ze brutaal.

Leopoldine was geschokt. 'Meid,' hoe durfde ze dat tegen haar te zeggen, dat ordinaire mens. Wist ze wel tegen wie ze het had. Tegen de jongste dochter van Herr Armwasser, de voormalige *Spinnmeister*, de kundige werkmeester van de garensponnerij. Maar ze zweeg. De slonzige vrouw zou haar ronduit uitlachen, voelde ze. Ze zou het die ordinaire vrouw wel betaald zetten. Later, als ze hier wat te zeggen had. Als de directie eenmaal haar kwaliteiten ontdekt had. Tot dan moest ze dit harde lot zien te aanvaarden. Tot dan door een ware hel zien te gaan, dacht ze pathetisch.

Met de dag viel het werk Leopoldine zwaarder. Ze moest om zien te gaan met een stel ordinaire, eeuwig schreeuwende volkswomen. Het opnemen tegen de naar knoflookstinkende buitenlanders en lompe boerenkinkels.

Lomperiken uit de omgeving. Zonder enige educatie of opvoeding, die hun handen niet thuishielden. Die haar lastig vielen. Als iemand van hen opdringerig werd gaf ze hem gewoon een slag in zijn gezicht. Een keer sloeg ze met haar kamborstel een dergelijke vuile, opdringerige kerel een blauw oog. Wat haar weer een boel strafpunten opleverde. Maar dat had ze er graag voor over. Die ongewassen vent hield voortaan zijn handen wel thuis. Wat verbeeldde die lompe kerel zich wel. Dat ze zich zomaar door hem liet betasten. Zij, Leopoldine Armwasser, geen denken aan.

Het 'kruidje roer me niet' van vroeger moest zich verweren. Het dromerige meisje van weleer was hard geworden. Leopoldine had het ware leven leren kennen. Leopoldine had de werkelijkheid ontmoet, de wereld van de armen. Haar vroegere irreële droombeeld van louter pracht en praal vond hier beslist geen emplooi. Hier had ze niets aan haar fantasie. Daar was de fabriek te vies en te vuil voor.

Maar toch, zo nu en dan trok ze zich terug in een stil hoekje en fantaseerde daar ongestoord verder. Ze dagdroomde er tot de bel ging, die aangaf dat het half uur pauze weer voorbij was, en de hellepoort weer wijd open stond. Terug de ellende weer in. Ze moest het daar mee doen.

Ze at haar brood altijd alleen op. Ze kon niet tegen het gesmak en vuile praatjes die de andere vrouwen er tijdens de eetpauze uitsloegen. Vunzige taal. Die schaamteloos vertelden hoe ze het in bed deden. Of hoe ze stiekem met een totaal vreemde kerel vrijden. Dat soort gore taal. Ze verafschuwde dat. Voor haar moest de liefde iets hoogs zijn. Iets verhevens. Iets geheimzinnigs en moois.

Soms dook een hitsig wijf met een buitenlandse arbeider een donker hoekje in. Leopoldine hoorde ze daar dan wellustig kreunen. Ze speelden wel met vuur, want daar stond ontslag op. Ontslag op staande voet. Meneer Samuel was daar nauwgezet in. Zijn textiel fabriek was weliswaar geen Fröbelschool, maar ook geen goedkoop bordeel; gerotzooi kon hij in zijn bedrijf niet hebben. Flikflooiën deden ze maar in hun vrije tijd, op de zondag. Flemen, dat hield de boel maar op.

Om vijf uur in de morgen opende de kamgarenfabriek haar deuren om die pas om tien uur 's avonds weer te sluiten. 's Nachts werd meestal onderhoud gepleegd en gepoetst. Ruim zeventien uur per etmaal - behoudens zondags - onophoudelijk ratelden de machines en produceerde de fabriek haar fijne lakendoek. Het ging uitstekend met de fabriek. Sam Meyer lachte in zijn vuistje. Iedere dag werd hij rijker; de hele wereld wilde zijn kamgaren.

Maar de zestienjarige Leopoldine ging eraan kapot. Ze kon niet tegen de indringende stank, haar kleren roken ernaar. Het zat in haar neus, drong door tot in haar poriën. Overal drong de penetrante stank van de kamgarenfabriek in door. Haar mooie blonde haar was dof geworden door de chemicaliën. Ze waste haar haren iedere avond, maar de gouden glans bleef weg.